

BALKANISTICA

Volume 37
2024

**Language, Performance and Persistence:
Proceedings from the Eleventh
Macedonian-North American
Conference on Macedonian Studies**

Edited by
Keith Brown, Donald L. Dyer
and Marjan Markovikj

Published for
The South East European Studies Association

BALKANISTICA

Volume 37 (2024)

Editor, *Donald L. Dyer*

© *Balkanistica* 2024

ISSN: 0360-2206

Library of Congress Catalogue Number: 75-648409

For information, write:

Donald L. Dyer, Editor

Balkanistica

Department of Modern Languages

The University of Mississippi

University, MS 38677

USA

Telephone: (662)915-7298

Fax: (662)915-1086

Email: mldyer@olemiss.edu

Visit the *Balkanistica* WWW site at:

[modernlanguages.olemiss.edu/balkanistica/]

First Published in the United States of America 2024

Printed in the United States of America

by *The University of Mississippi Printing Services*
of University (Oxford), Mississippi

BALKANISTICA 37

Language, Performance and Persistence: Proceedings from the Eleventh Macedonian-North American Conference on Macedonian Studies

Contents:

Table of Contents.....	v
Preface.....	vii
From the Editor.....	xiii

ARTICLES:

Nomads, Peons and Profiteers: Rereading Alien Contract Labor Law Investigations of Macedonian Migration, 1906-1910 <i>Keith Brown</i>	1
Motley “Motley”: Terms for Multicolored in the Balkan Languages <i>Alexandra Chivarzina</i>	29
Демонстративите во “бомбите”: Од единици на референцијата до партикули <i>Анета Дучевска и Бобан Каранејовски</i>	35
Reinvention and Location of Identity across Unstable “Homelands” in the Works of Luan Starova <i>Taylor B. Eftimov</i>	55
The Macedonian Question in Bulgarian Linguistic Discourse during the 1950s <i>Grace E. Fielder and Elena Petroska</i>	65

<i>Velat Ščo Sme Gärtsi, Ama Ne Sme: Transnational Voices from Visheni</i> <i>Victor A. Friedman</i>	97
Language Attrition in Macedonian L2 Learners of English Living in an L1 Setting <i>Irena Grunche-Tine and Scott Jarvis</i>	113
Идејата за хуманизмот во лавиринтот на историјата (Драмите “P,” “Падот,” “Среќата е нова идеја во Европа” и романот “Осмото светско чудо” на Јордан Плевнеш на американската културна сцена) <i>Maја Јакимовска-Тошиќ</i>	131
The Origin of the Suffix <i>-ce</i> in Macedonian <i>Veselinka Labroska and Irena Sawicka</i>	151
Македонските дијалекти и еволуцијата на современиот македонски јазик <i>Марјан Марковиќ</i>	161
An Interview with Milcho Manchevski <i>Vasiliki P. Neofotistos</i>	175
Македонска и интернационална театарска молитва за големиот Американски театролог Роберт Кориџан (1927-1993)/ The Macedonian and International Theatrical Prayer for the Great American Theatrolgist Robert Corrigan (1927-1993) <i>Јордан Плевнеш/Jordan Plevnes</i>	191
In and Out of Darkness: The Museum of Macedonian Struggle —Skopje, North Macedonia <i>Heather Roberson-Gaston</i>	207
Macedonian Dialectal Vocabulary: Sources and Motivation <i>Danko Šipka</i>	231

Демонстративите во “бомбите”: од единици на референцијата до партикули

Анета Дучевска
Бобан Каранејовски

0. Основата на истражувањето што е претставено во овој труд всушност се состои од елементите содржани во оската ‘од референција до модалност.’ Имено, тука ги имаме предвид оние јазични единици што се употребуваат најчесто и регуларно во доменот на левата страна на оската, т.е. со референцијална карактеристика, а поретко, но сосема ефикасно во доменот на десната страна на оската, односно со модална карактеристика. Во оваа смисла, тие се доближуваат до она што може да се врами во искажувањето личен став, субјективност, односно она што се дефинира, *sensu lato*, како епистемичка модалност “оцена на зборувачот за веродостојноста на она што го соопштува” (Минова-Ѓуркова 2000:155), а која ги носи и признаците “знаење, верување, мислење” (Lyons 1977, Чашуле 1989). Во поширока смисла, се работи за т.н. егоцентрични единици—“оние зборови, граматички категории, синтаксички конструкции, чија семантика го подразбира говорителот, во однос на учесниците во опишаната ситуација” (Падучева 2019:17). Терминот, изворно, може да се следи до Билер, кој зборува за *егоцентричко укажување, егоцентрички аспект на јазикот*, а се имаат предвид и други погледи на јазикот како средство за искажување на субјективноста, од најсилно интонираното на Бенвенист (сп. кај Падучева 2019:18), дека јазикот толку силно се одликува со искажување на субјективноста, што се поставува прашањето дали тој воопшто би можел, ако се устрои поинаку, да функционира и да се нарекува јазик, па до оние пристапи, каде што се внесува и компонентата на културата што нè опкружува, зашто субјективноста се врзува со извесни лични или општествени вредности, а не со фактите, *per se*.

1. Како предмет на анализа ги земаме демонстративите. За нив имаме предвид дека се работи за класа зборови со затворен систем

конституенти; кои, во голема мера, имаат прецизни и јасни граници на оперирање; кои имаат функционална вредност поставена на познати рамништа во егзофората и во ендофората. Од овие причини, тие често се разгледуваат заедно со персоналните и со споредбените заменски системи, кои споделуваат во најголем број случаи исти карактеристики. Халидеј и Хасан (Halliday and Hasan 1976), на пример, izdelуваат три типа текстуална референција: персонална, показна и споредбена.

Во поновите истражувања се прават обиди да се претпостави и друга употреба на демонстративите, надвор од примарната,¹ и таа се бара во дискурсот како надреченична структура, каде што спојот на идејната (изразување на содржината, искуствена и логичка), интерперсоналната (изразување на аголот на зборуваачот, неговите ставови и судови), и текстуалната (создавање текст со сите расположиви ресурси на даден јазик) компонента на јазичниот систем нужно ќе наметне и ќе отвори место за нова перцепција во однос на: (а) нивната употреба: зачестено (не)референцијална; (б) нивната функција: адеиктичка/недеиктичка; (в) нивната вредност: модални партикули.

2. Всушност, “познато е дека демонстративите не се ограничени на посочувањето во ситуациска употреба, втемелени на некакви конкретни спацијални параметри, туку дека дискурсните деиктици, анафората/следењето, и употребите за препознавање, исто така, се вообичаени, ако не и универзални функции на демонстративите (...).” Свртувањето на вниманието на адресатот (фатичката и/или конативната функција на јазикот, во класичната распределба на Јакобсон, заб. наша) кон целниот ентитет (што значи, тие и натаму вршат функција на посочување, заб. наша) и претходното знаење за референтот или преку дискурсот што претходно (анафора, заб. наша) или од стварноста (деиксис, онтолошки понзавање на светот, заб. наша) се идентификуваат како релевантни за воведувањето, идентификувањето и следењето на референтите во дискурсот” (Næss *et al.* 2020:1).

Во оваа смисла, за начинот на пребарувањето на антецедентот² на демонстративот, го имаме предвид и ставот на Круз (Cruse 2004:327) дека адресатот го идентификува референтот во четири области, кои се субординирано поставени, односно тој

пребарува во првата, потоа во втората ... итн., т.е. со “опаѓачки редослед на пристапување [во смисла на количеството когнитивна активност што е потребна да се активираат (*Ibid.*)]:

- (а) дискурс што претходел (она што се наоѓа во краткотрајната меморија);
- (б) непосредна ситуација (достапна на сетилата во односниот/дадениот момент);
- (в) поширока ситуација;
- (г) меморија/општо знаење (онтолошките познавања на светот, заб. наша).”

Во литературата се наоѓаат и определбите “дискурсни маркери,” “дискурсни партикули,” “прагматски маркери,” “прагматски партикули” (Næss *et al.* 2020:2).

Освен посочувањето, деиксисот, другите егзофорични, но и ендофорични употреби, Кониг (König 2020:21) зборува и за употребата на демонстративите за евалуативна (оценувачка) позиција во однос на стандардната, ориентациска. Ова е една од точките што ќе нè интересира и понатаму.

3. Македонскиот јазик има трислоен систем демонстративи, парадигматски претставен со полна промена по род и по број, како и со неутрална, проксимална и дистална маркираност. Описот на македонските демонстративи низ истражувањата е опширен и сеопфатен, но со фокус на монолошки корпус, од кои најчесто се извлекуваат примери со ограничен контекст.

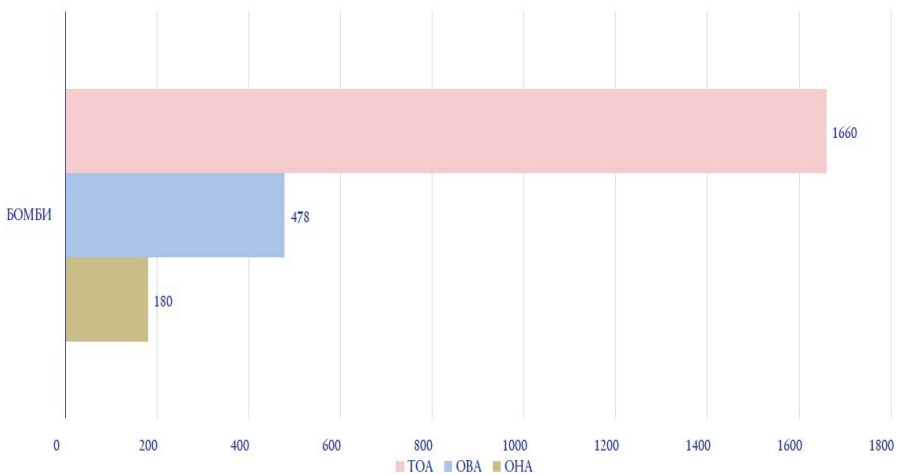
Со оглед на силната и постојано присутна деиктичка функција на демонстративите, се наметна прашањето за нивната употреба во дијалогски текстови, т. е. во структурата прашање – реплика во цели отсечки од природно настаната конверзација во природен контекст, со директни учесници како говорител и соговорник. Без амбиција да навлегуваме во истражувања фундирани со општоприфатените методологии на конверзациската анализа, одлучивме да проследиме кои демонстративи и во колкава мера се јавуваат во снимените телефонски разговори наречени “Бомби.”

4. Овој корпус, односно т.н. “Бомби” се прислушкувани разговори што тогашната опозиција, а сегашна власт во Македонија ги објавуваше на прес-конференции (аудио и во вид на транскрипти), а во кој може да се засведочи аудио и писмена фиксација на разговорниот функционален стил. Имајќи го предвид таквиот тип дискурс и специфичноста на канал (канал за пренос што не подразбира комуникација лице в лице, односно без проксемички и паралингвистички фактори), корпусот се изделува како специфичен, податлив и интересен за обработка. Тие досега бил анализирани и од други автори (на пример, во Фридман 2016 итн.).

5. Тргаме од хипотезата дека разговорниот белег на дијалозите ќе покаже повеќекратна употреба на заменките во повторени низи, како засилувачки партикули, како пополнувачи на паузите (континуативи), целосно неререференцијално и адеиктички. Нивната употреба е во такви контексти во кои имаме: (не)откривање на референтите, неможност за откривање, намерно сокривање, заемно разбирање од страна на говорителот и соговорникот. Тука ќе ги воведеме и поимите криптореференција (сокриена/скриена референција), доведувајќи го во корелација до поделбата на деиксисот кај Билер: (1) *demonstratio ad oculos et aures*; (2) анафора; (3) фантазма (фантазмагоричен деиксис) (Bühler 2011, de Vita 2020); каде што, особено е интересен третиот, кој во еден свој подвид се доближува до *deixis in absentia*, односно преставување на нешто како блиско или подалечно како објект на мислата, а не во просторот или во времето, имајќи ја предвид модалноста, односно субјективниот став, односно постапка што може да се третира како “прва фаза на лингвистичката апстракција,” во смисла на тоа дека јазикот дозволува да се отиде “отаде физичката реалност” *vis-a-vis* она што е блиску или далеку (сп. Robert 2006:17, Карапејовски 2023).

Исто така, ја проследуваме и употребата на формите во машки и во женски род и во множината поставени во синтаксичката шема на синтагмата како центри (поретки се овие појавувања во монолошки текстови, особено анафорски употребени). Имаме предвид ситуации во кои некои од демонстративите никогаш не се појавуваат како центар во именската група (синтагма), туку само во други улоги во рамките на шемата.

6. *Тоа, ова, она.* Најпрво ги проследуваме примерите со показните заменки во среден род, со тоа што, неврзано за нашата анализа, важен е фактот (дефинициски) дека *тоа* е и во функција на лична замена за 3 л. едн. м.р. Од аспект на деиксисот, тие носат и просторна информација—в-коренот означува проксималност /+блиску/, н-коренот—дисталност /+далеку/ и овие карактеристики тие ги покажуваат и во ендофората и во егзофората: и во стварноста и во текстот (во смисла на блискоста и оддалеченоста). Во однос на фреквенцијата, овие демонстративи се исклучително чести, воопшто, а особено во разговорниот јазик (во дијалог). Во однос пак, на нивната меѓусебна доминантност во текстот и во дискурсот, статистиката во целокупниот корпус на “Бомбите” вели дека т-коренот е трикратно позастапен отколку збирот на другите два (Графикон 1).

Графикон 1:
Дистрибуцијата на *тоа, ова, она* во “Бомбите”

Од графиконот 1 може да се види дека исклучителната фреквентност на т-коренот, т.е. на *тоа*, а таа појава може да се припише, покрај на фактот дека е тој неутрален, па покрива широк спектар неселективни значења од аспект на дисталноста и проксималноста, дополнително и најчесто се јавува со секундарните

значења што се наш фокус и покрива поширок опсег и во смисла на согласувањето во рамките на ИГ (не само центар во среден род).

Се разбира, како и другите демонстративи, и *тоа, ова, она*, покрај показатели на просторно-временските релации (деиктици), тие можат да бидат и дискурсни маркери, континуативи и конклузивни. Под континуативи ги подразбираме оние зборови или состави со кои се обезбедува пополнување на празнината во дискурсот, што ќе се покаже дека е важно во однос на поимот на секундарната референција—пополнувачите на просторот се секундарно референтни во смисла на тоа дека елементот на кој се упатува се појавува дополнително, па може да кажеме дека станува збор за тип секундарна катафора. За конкулизиви ги третираме оние единици со кои се заклучува нешто преку посочување, односно што произлегува од претходниот контекст или конситуација.

Речиси и да нема пример каде што антецедент на *тоа* во текстот, т.е. во дискурсот е именка во среден род. Обично, *тоа* се користи како просентенцијализатор—се однесува на дел од реченица, дел-реченица, реченица или подолг претходен контекст. Во примерот (1) **тоа** = примањето како приправник; во примерот (2) **тоа** = правење од ништо, нешто.

- (1) ММ: Ништо. Сега ние ќе ја убедуваме. Има она некоја ќерка, па бара она да ја примиме како приправник.
ГЈ: Нема проблем за **тоа**!
- (2) СМ: Ова од ништо треба да стане нешто. Да не го правиме **тоа**. Ова е стварно ништо! Затоа што некој има некои амбиции.

Во примерот (3) *тоа* се јавува како прецедент на релативна реченица, така што можеме да кажеме дека употребата е ендофорична, тоа воведува релативна реченица, па можеме да кажеме дека се работи, условно, за катафора, иако нивната употреба е повеќе формална, од чисто синтаксични, а не и од семантички причини (во однос на пропозицијата на исказот, до која се доаѓа од референцијалните карактеристики што ги носи воведената релативна реченица).

- (3) ГЈ: Ништо, јас те барав за ова што ти пишав. Значи, јас нели ти реков му спомнав на Марко (заб.: Зврлевски, јавен обвинител) со **тоа** што му реков види вака-така, не директно она “отфрли ја пријавата” него “види да ја завршиме” ова-она, ама он знае што значи тоа.

Примерот (4) се надоврзува на (3) во однос на употребата на *тоа* во релативни реченици, но, ако во (3) катафората во вид на релативна реченица пројавува референцијален белег, во (4) референцијата е затемнета, односно јасноста за испраќачот и за примачот на пораката не е споделена и од некој што тогаш го слуша или отпосле го чита разговорот, зашто референтот во стварноста на кој упатуваат не е експлицитно назначен. Ваквите случаи на сокривање на она на што се упатува, што може да биде индикатор и за сомнежот или високиот степен на познатост на соговорниците дека постои “трето лице” што е вклучено во разговорот како пасивен учесник/проследувач. Со оглед на прикривањето, но познатоста на директните учесници во комуникацискиот чин на она на што се упатува, можеме да кажеме дека тука за работи за криптоференција.

- (4) НГ: Утре терај си со **тоа** што беше за во петок у план.
 МЈ: Утре?
 НГ: Да.
 МЈ: **Тоа** што ви пуштив порака така?
 НГ: Да де да. Има ли причина да одлагаме?
 Нема.

За разлика од (4), во (5) имаме случај на т.н. конклузиви—со помош на демонстративите се завршува дел од разговорот или целиот разговор, односно се извлекува заклучокот во однос на претходниот дискурс, па анафората не е директна, во смисла на упатување или посочување, туку на заокружување на исказот.

- (5) МЈ: Не не не, **тоа** е **тоа**.
 ГЈ: Абе ајде, Утка кога ти е соработник, до кое
 дареце сме стасале, ама нема проблем за ова.
 МП: Ајде. **Тоа е**.
 ГЈ: Пријатно.
 МП: Чао.

Во однос на криптоференцијата, примерот (6) повторно е нејзин индикатор: соговорниците знаат за што се работи, но тука се користи в-коренот, кој е примарен за нешто што го носи обележјето /+блиску/. Во таа смисла, ова е пример за т.н. искажување афективност со в-коренот: се покажува блискост во нематеријалниот свет, на ниво на нивното сфаќање и разбирање на нештото за кое зборуваат, односно во свеста на зборуваачот и на соговорникот, врзано, во помала или поголема мера, со *deixis in absentia* и Билеровиот поим на фантазмагоричен деиксис.

- (6) ЗС: **Ова** го пративме денес **тоа** што требаше да се прати **тоа** едното.
 ГЈ: Еј супер, фала ти многу.
 ЗС: **Тоа** другото што беше нешто?
 ГЈ: Другото е за девизно плаќање со кофинансирање со норвежаните што ...
 ЗС: Колку?
 ГЈ: 150 илјади евра мислам беше. Да се слушнаа луѓево моите со тебе ќе се договорот мислам...
 ЗС: А со **ова** што праите со Израелците? Кога ќе доставите **тоа**?
 ГЈ: Епа ако не сме доставиле да им речам да пуштат?

7. Двојно/повеќекратно определени именски групи

Примерите од типот на (7) во македонската традиција се нарекуваат двојноопределени именски групи. Од нивното проследување, почнувајќи од Угринова-Скаловска (Угринова-Скаловска 1961), преку Минова-Ѓуркова (Минова-Ѓуркова 1991, 2000), но и засилените истражувања на овој план, пред сè на Алексиаду

(Alexiadou 2014), на Рудин (Rudin 2018a,b), како и на Фридман (Фридман 2016), имајќи го предвид и Џозеф (Joseph 2019), можеме да заклучиме дека појавата на ваквиот тип двојна или повеќекратна определеност е резултат на процесот на десемантизација на еден демонстративен елемент на именската група—во македонскиот се работи за показната замена, за што доказ се и примерите каде што нема конгруенција по род и/или по број меѓу демонстративот и центарот (*Ги видов тоа луѓето.*) Тоа значи дека, практично, определеноста не е повеќекратна, само формално имаме повеќе експоненти на категоријата определеност, на прв поглед, но длабинската анализа покажува дека еден од експонентите на определеноста преминал во друга зборовна класа—партикули. Во ваквите случаи имаме и премин во однос на функциите на јазикот—од референцијалната, пред сè, во емотивна/експресивна. Во балкански контекст, во тој поглед најдалеку отишол грчкиот, но и во балканските словенски јазици се појавуваат такви примери, особено во разговорниот функционален стил. Надвор од балканскиот јазичен сојуз, Рудин (Rudin 2018b) забележува ваква употреба и во јазикот Омаха-Понка. Тука треба да се истакне основната разлика меѓу македонскиот и грчкиот. Имено, во грчкиот оваа појава е граматикализирана: постпозитивниот елемент ја изгубил референцијалната маркираност, па таа функција ја презема препозитивниот елемент/клитика/морфема. Во македонскиот случај можеме да ја забележиме обратната појава: постпозитивниот елемент (членот) и натаму е носител на референцијалните карактеристики на именската група, а препозитивниот (демонстративот) ја игра улогата на модален/егоцентричен/афективен маркер/партикула. Во други контекст, ова се случува и поради лексикализација (една можност е тоа да е причината во грчкиот за овие процеси). Во македонскиот тоа може да се ограничи, на пример, на *сите*, каде што примарниот маркер на определеноста, членската наставка, се слеала со показното с-корен и се лексикализирале како замена (иако, нелогично е првостепените експоненти на определеноста, заменките, да добиваат уште еден експонент на определеноста, член).

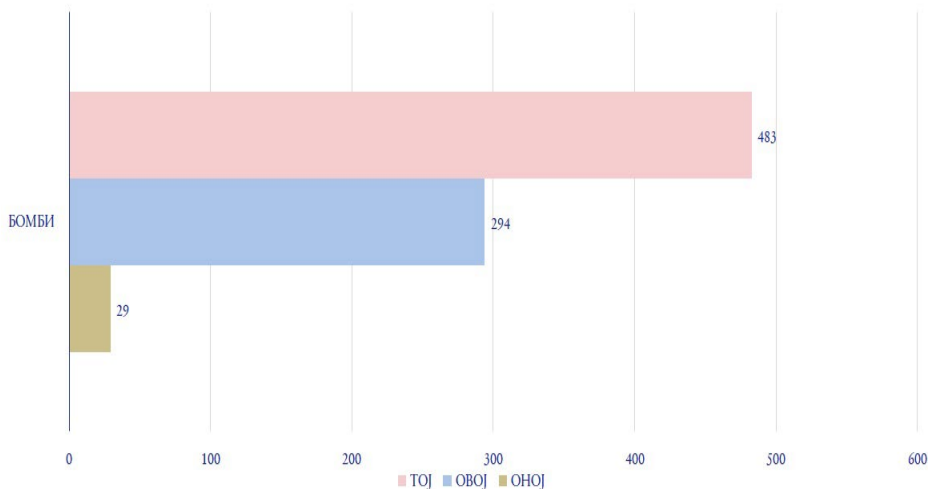
- (7) ГЈ: Треба да се знае кој е власт и тоа јас уште порадикално сакав. Да поднесат нашиве предлог за политичка одговорност на Тито Петковски пошто нели ја злоупотребува комисијата но за тоа координаторката не дозволува. А за мене може секоја будала да поднесува. Сега пази апсурдна ситуација значи ќе има едно ова барањево од комисијата. Тоа нели како и да се изгласа дискусија ќе има значи се збори за тоа и плус интерпелација. Ама тоа е ок, нема проблем мене коа ме пљукаат.
 ГЈ: Не разбира бе Зоки таа. Не разбира, шуплива е во **тоа главата**. Пази не било во ред, тензија се правело а мене коа ме напаѓа некој не се праи тензија.

Во (8), спротивно на очекувањето за демонстративите, тие не реферираат на ништо конкретно, туку се во функција на варијабла: постои референт, но тој може да биде кој и да е од потенцијалното множество.

- (8) ЗС: Више више не знам, мислам се полудев со **ова**. Не се издржува, знаеш дувам приходи вештачки **ова тоа**, мислам брука, шо да ти кажам. За да го склопам некако.
 ГЈ: Да де да. И пак ќе биде, зошто овде **ова** ...
- (9) ММ: Не знам да ти кажам и некни ми се јави. Трајко абе што толку запна со тој човек? Па башка не е тука ... отиде таму **човекот** ... не знам, овде направи многу проблем **човекот**. **И тоа** преку ред го зеле, ревизијата преку ред ја зеле, со Јово ја уредиле работата и ги укинале двете пресуди и ги вратиле на повторно разгледување. Толку направиле, значи страшно ни направија проблем. Неверојатен проблем ми направија!
 ГЈ: Значи, цабе да му вртам на Јово кога ...

ММ: Кога он го направи **тоа** со Трајко. Цабе ќе му вртиш.

8. Серијата на показните заменки *тој, таа, тие; оној, онаа, оние; овој, оваа, овие*. Како нивни одлики може да се издвојат: *тој* и *таа* се наоѓаати во функција на лична замена за 3 л. едн. м.р.; деиксис: носат и просторна информација—в-коренот означува проксималност /+блиску/, н-коренот—вдисталност /+далеку/; ваквите карактеристики ги покажуваат и во ендофората и во егзофората: и во стварноста и во текстот; фреквентни се воопшто, особено во разговорниот јазик (во дијалог), но помалку од оние за среден род.

Графикон 2:

Дистрибуцијата на *тој, овој, оној* во “Бомбите”

Повеќе или помалку, се повторува ситуацијата со *тоа, ова, она*, но тука, сепак, в-коренот се приближува до т- во дистрибуцијата/фреквенцијата.

Во примерот (10), кај *овој* се забележува т.н. криптореференција: референтот е познат за говорителот и за соговорникот, но нема експлицитен антецедент во текстот (со кого кореферира *овој*). Потоа, *тој Трајко*—двојна определеност – овојпат

употребена е заменката со лично име и преминува кон една од употребите на демонстративот како партикула, што уште подобро се гледа во *овој највисокиот*, зашто доаѓа и до мешање на корените; во други примери неконгруирањето може да уште еден доказ дека деомонстративот е партикула, особено кај примерите од типот: *она човекот* и сл., каде што не само што доаѓа до несогласување на корените туку и на родот (во некои примери и на бројот) на демонстративот со тој на именката.

- (10) ЗС: Здраво Горде.
 ГЈ: Ало, шо праиш?
 ЗС: Еве читам вести.
 ГЈ: Нешто во гужва да не си?
 ЗС: Не.
 ГЈ: Шо ќе читаш, само мене ме има по вести.
 ЗС: Да. Арно си му запукала на **овој**.
 ММ: Па и **тој Трајко** толку ли не ја разбира ситуацијава.
 ГЈ: Се прави ко да не знае.
 НГ: А, да се чуеш ти со **овој највисокиот** таму?

Такви се случаите и во примерот (11): *овој* и *овие* имаат т.н. замаглена референција, додека, пак, кај *тој човек* дополнителни се става акцент и на квалитетот отколку на референтот.

- (11) ММ: Му реков некни. Сега виде како ќе избереме?! Не, нејќе да чуе. Не знам зошто толку, што му направил човекот? Толку ли има отпор против **тој човек**? Ај направил, направил, отишол сега 3 години го нема тука, здраво. Заради интересот што го имаме поголем, знаеш.
 ГЈ: За 4 години може и ние на друго место ќе бидеме.
 ММ: Така е ... **Овој** ни е поголем интерес. Да имаме таму 10 души отколку да ни фали оваа Лина.

ГЈ: И така за тоа те барав околу **овие** да знаеш пошо може и на тебе ...

НГ: Затоа што утре и задутре сме таму. **Овие** ќе напуштат Парламент.

Примери со фокус на квалитетот наспрема референтот се и оние од типот: *Што да се прави со тој човек?*—повеќе во смисла на *таквиот* човек, имајќи ги предвид, пред сè, карактеристиките на референтот, а не посочувањето кон него, иако и тоа, несомнено постои. Надвор од “Бомбите,” примерите со фокус на квалитетот наспрема чиста референција може да се илустрираат со примерите од типот на: *Што ќе се прави со тој човек?* Тука забележуваме и афектација и потсилување, особено кај *тој човек*, каде што јасно се гледа дека во преден план се става квалитетот наспрема референцијалниот полнеж (сп. и со примерот (9): *Трајко абе што толку запна со тој човек?*).

9. Во “Бомбите” демонстративите се појавуваат и со сопствени именки/лични имиња. Со оглед на тоа што опсегот на множеството потенцијални членови од кои би се издвоил или посочил елемент е лимитиран, односно сопствените именки упатуваат на еден и единствен елемент во стварноста, демонстративите тука навлегуваат во она што може да се нарече афектична употреба (потсилувачка, модална). Се разбира, има и корелативна функција во однос на релативната реченица, што е повеќе техничка/синтаксичка отколку семантичка/референцијална употреба.

(12) МЈ: Зошто само три часа требаше да дојдат двајца професори да направат мини проект да видиме за три четири дена ако можеше скроз да падни како оној Рудине што е објектот. Зошто не знаевме внатре како е, градба, многу има челик ставено, многу тешко се сечи.

ГЈ: Да де да. Да ти кажам **овој Павле Саздов** интересно човече е.

ММ: Па и **тој Трајко** толку ли не ја разбира ситуацијава.

ГЈ: Се прави ко да не знае.

Во примерот (13) се работи за ситуации во кои демонстративот е во функција на детерминатор. Разликата во искажувањето на препозитивната во однос на постпозитивната детерминација (демонстратив *vis-à-vis* морфолошки врзан член) може да има различна природа, но најчесто се работи за контраст (овој наспрема оној) и влијание на прагматските фактори (фокусирање, истакнување, итн.)

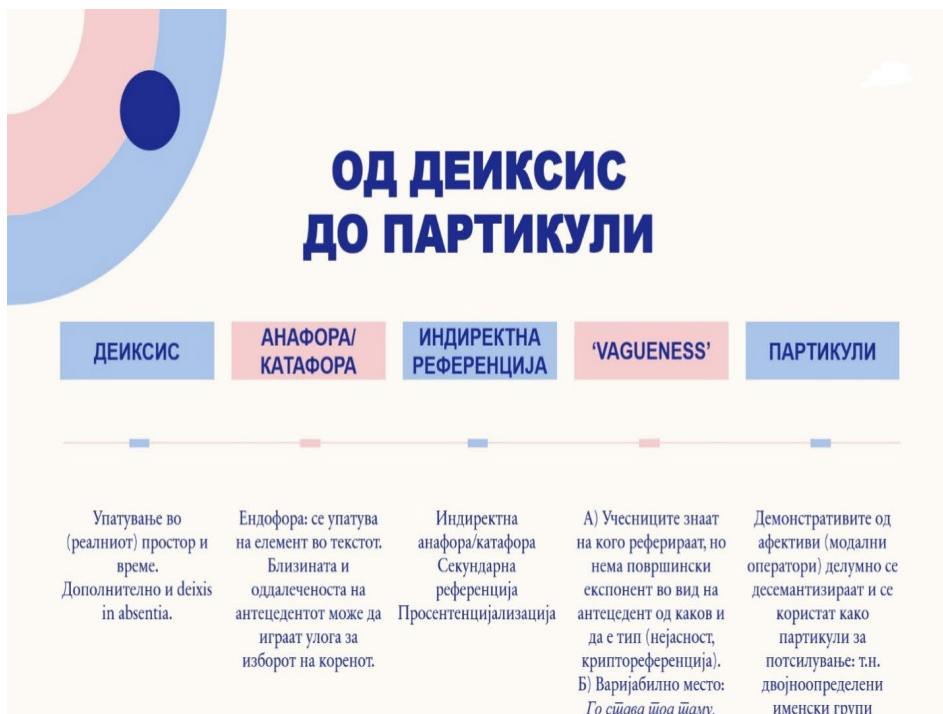
- (13) ГЈ: Ама така е, стварно. Зошто види на овој случај или ќе покажеш слабост или како мене ќе се тепаш по цена нели на сопствен рејтинг, меѓутоа исходот на крај е тој. Ако во една држава цело време се зборува за тоа неминовно во некој извештај ќе ти го пишат дека таму имаш проблем.

Во примерот (14) се работи за секундарна референција—првично пополнува простор/место, а вторично катафорски реферира што е “оваквото.” Континуативите се секундарно катафорични. Обично прво пополнува место, потоа се дава антецедентот (условно), односно се дава она на што реферира.

- (14) ЗС: Абе таа тешка лудача е. Треба да се гази секогаш кога може. Арно ја запукавме минатиот пат на **овакво**, ми е кејф на извршен шо го изеде котекот.

10. Примерот (15) се вклопува во она што Кониг го нарекува “тубење на деиктичката, но задржување на содржинската компонента” (König 2020:26). Имено, примерите покажуваат дека “ситуацијата може да се употреби за цел спектар различни, неспецифични референтни точни, искажувајќи квантификација и нејасност, замагленост (*vagueness*) Покрај оние во примерот (15), други такви во македонскиот се: *овде-онде, вamu-таму*, итн., додека примерите кај Кониг за другите јазици ги посочуваат: *here and there, now and then, every now and again, this and that, hither and thither, so so, such and such, neither here nor there* ‘not important, irrelevant’—за англискиот; *ici et là* ‘here and there,’ *çà et là* ‘here and there,’ *ça se fait*

comme-çi ou comme-ça ‘you can do it like this or like that’ (*Elle m’a suivi çà et là, aux quatre coins du monde*)—за францускиот; *si o asa* ‘like this or like that,’ *aquí y allí, aquí y allá* ‘here and there—за шпанскиот; *qua e là* ‘here and there,’ *parlare di questo e quello* ‘to speak about this and that,’ *così o cosà* ‘in this or that way, either way, anyway’—за италијанскиот; *so oder so, sowieso* ‘anyway,’ *es gibt solche und solche* ‘they come in all colors/kinds,’ *hin und her* ‘back and forth, to and fro,’ *dies und das* ‘this and that,’ *mal so, mal so* ‘this way on one occasion, that way on another,’ *dann und wann* ‘now and then’ (*Aber, es gibt solche und solche.*)—за германскиот (König 2020:27), итн., што може да укаже на една поширока (индо)европска појава во оваа смисла.

Слика 1:
Од деиксис до партикули

- (15) ЗС: Аха, нема пуштено ништо а?
 ГЈ: Не, не не али мислам тоа: До кај си со Марија? Викам Марија нели вие ја бржавте работата, се јавивте **таму**, **вака** и **вака** договоривте, вика аа да **така** беше. И вика завршено е? Викам не е завршено. Е зошто?
 ЗС: Нема време ... Па у медиуми е човекот, не стигнал.
 ГЈ: Викам ја да не биде кодошам овдека, па зборам **вака така**.

11. Заклучок

Како што наведовме на почетокот, претставеното истражување во однос на демонстративите како јазични единици што поседуваат карактеристики претставени на оската “од референција до модалност” покажа интересни контексти на јазикот во употреба, особено на дијалошката форма на општење. Исто така, отвори и други прашања за размислување, како на пример каде би се нашле на оската во други (пот)стилови, или други учесници во комуникацијата, или, пак, на други културолошко-социјални опкружувања (родова поделеност, возрасна поделеност, образовна поделеност, географска поделеност). Од функционално-апликативен аспект, би било доста интересно да се анализираат наведените форми и употреби во преводите од македонски кон друг јазик и обратно, со што ќе добиеме слика и за тоа во колкава мера и ранг се применува патот на демонстративите од деиктици до модални партикули.

Белешки

1 “Истражувањата покажуваат дека голем број параметри, кои ја надминуваат границата на локацијата и на конфигурацијата на референтите и на учесниците во говорниот чин играат улога во изборот на демонстративот. Конкретно, свртувањето на вниманието на адресатот кон целниот ентитет и претходното знаење на референтот, од претходниот дискурс или од стварноста, се појавуваат како релевантни. Дијахронискиот развој на демонстративите во друг тип маркери со граматичка

(граматикализација, заб. наша) и со дискурсна функција, исто така, се обемно истражувани. Дискурсните маркери може да се дефинираат како морфеми што испорачуваат метакоментари за дискурсот и воспоставуваат интересубјективност. Тоа значи дека дискурсните маркери имаат функции на насочување на вниманието за воспоставување и одржување на заедничкото внимание, обозможувајќи адресатот да ги следи учесниците низ дискурсот, покажувајќи кој дел од дискурсот говорителот сака да го стави во преден план и што треба да се земе ‘здроаво за готово,’ но, исто така, покажувајќи го епистемичкиот став или евалуацијата на интерлокуторот кон извесен дел на дискурсот” (Næss *et al.* 2020:1-2).

2. Во разликувањето на поимите антецедент и прецедент тргаме од извесни термилошки фиксирања за кои се определуваме. Имено, прецедент го сфаќаме во поширокото значење на нешто што претходи, додека антецедент на претходник што има ист референт. Иако понекогаш се употребуваат синонимно, па и тука е можно да ги алтернираме, строгата разлика би била во тоа дека антецедентот е елемент со референтна анафора, додека прецедентот може и не мора да има референтен корелат (за ова и за поимите на референтната и кореферентната анафора, в. Карапејовски 2023).

Користена литература

- Карапејовски, Бобан. 2023. *Јазикот и определеноста*. Скопје: Ми-Ан.
- Минова-Ѓуркова, Лилјана. 1991. “За разговорниот јазик на македонските родени говорители,” *Литературен збор* 1-2. Скопје: Сојуз на друштвата за македонски јазик.
- _____. 2000. *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*. Скопје: Магор.
- Падучева, Елена Викторовна. 2019. *Эгоцентрические единицы языка* (2-е издание). Москва: Издательский дом ЯСК.
- Угринова-Скаловска, Радмила. 1961. “Две стилски особености во нашиот говорен јазик,” *Македонски јазик XI-XII*, кн. 1-2. Скопје: Институт за македонски јазик “Крсте Мисирков,” сс. 105-11
- Фридман, Виктор. 2016. “Една стилска особеност во македонскиот говорен јазик во XXI век: двојно определување во таканаречените ‘Бомби’ од 2015 г.,” *Зборник во чест на Радмила Угринова-Скаловска по повод деведесетгодишнината од*

- раѓањето*. Скопје: Универзитет “Св. Кирил и Методиј” во Скопје, Филолошки факултет “Блаже Конески,” сс. 105-29.
- Чашуле, Илија. 1989. “Модалните глаголи во македонскиот јазик,” *Прилози на Одделението за лингвистика и литературна наука на МАНУ XIV/2*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, сс. 89-117.
- Alexiadou, Artemis. 2014. *Multiple Determiners and the Structure of DPs*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Bühler, Karl. 2011. *Theory of Language (The Representational Function of Language)*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Cruse, Alan. 2004. *Meaning in Language*. Oxford: Oxford University Press.
- de Vita, Chiara. 2010. “Karl Bühler’s Fantasmatic Deixis between Motion, Gestures, and Words,” *Gestalt Theory* 42(3), pp. 319-30 (available online at: [<https://doi.org/10.2478/gth-2020-0025>]).
- Halliday, M.A.K., and Ruqaiya Hasan. 1976. *Cohesion in English* (English Language Series). London: Longman.
- Joseph, Brian D. 2019. “Multiple Determination in Greek and the Balkans,” *Balkanistica* 32.1, pp. 171-83.
- Lyons, John. 1977. *Semantics*, 1&2. Cambridge: Cambridge University Press.
- König, Ekkehard. 2020. “Beyond Exophoric and Endophoric Uses: Additional Discourse Functions of Demonstratives,” *Demonstratives in Discourse*, Næss, Åshild, Anna Margetts and Yvonne Treis (eds). Berlin: Language Science Press, pp. 21-42.
- Næss, Åshild, Anna Margetts and Yvonne Treis (eds). 2020. *Demonstratives in Discourse*. Berlin: Language Science Press.
- Robert, Stéphane. 2006. “Deictic Space in Wolof: Discourse, Syntax and the Importance of Absence,” *Space in Languages: Linguistic Systems and Cognitive Categories*, Robert, Stéphane, and Maya Hickmann (eds). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Rudin, Catherine. 2018a. “Multiple Determination in Bulgarian and Macedonian: An Exploration of Structure, Usage, and Meaning,” *V zeleni drželi zeleni breg: Studies in Honor of Marc L. Greenberg*,

Dickey, Stephen M., and Mark Richard Lauersdorf (eds).
Bloomington, IN: Slavia Publishers, pp. 263-86.

_____. 2018b. “On DP Structure in Balkan Slavic: Evidence from
Multiple Determination,” *FASL* 27. Michigan: Michigan Slavic
Publications, pp. 418-37.

Rudin, Catherine, and Victor A. Friedman. 2019. “Multiple
Determination in a Balkan Sprachbund Context: Albanian and Balkan
Slavic,” handout/presentation at the Slavic Linguistics Society annual
meeting (SLS 14), Potsdam, September 11-13, 2019.